

**THE ANALYSIS OF SYSTEMIC SOLUTIONS IN EDUCATION
FOR THE SECURITY OF YOUNG PEOPLE COMPARED
WITH CONTEMPORARY ASPECTS OF NATIONAL SECURITY**

**ANALIZA SYSTEMOWYCH ROZWIĄZAŃ W EDUKACJI DLA
BEZPIECZEŃSTWA MŁODZIEŻY, A WSPÓŁCZESNE ASPEKTY
BEZPIECZEŃSTWA KRAJU**

Remigiusz Wiśniewski

Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku

rmkw@wp.pl

*„Nie ma bezpieczeństwa za darmo
i obrony za małe pieniądze”.*

G. Robertson

ABSTRACT

The article entitled: “The analysis of systemic solutions in education for the security of young people compared with contemporary aspects of national security” is an attempt to define and analyze the place and role of the education of young people with an emphasis put on defense upbringing, both from the perspective of its methodology and contents in conjunction to the general reformed system of education. The scope of subjects being described has been divided into defense education and education for security as principal fields shaping social (civil) awareness, fulfilling an emancipation and creative function in the sociological aspects with the division on the unit, group, community etc.

It is also a musings on the relationships between concepts, opinions, ideas and ideology, science or culture in this matter.

The description includes an analysis of the teaching canon effective within the aforementioned area, displaying the role, tasks and possibilities of a teacher acting as a leader in safe behavior patterns with reference to new trends – threats at the micro and macro scale for the general concept of not vulnerable existence.

KEYWORDS: *Education, safety education, upbringing, shaping the defense, national security.*

1. BEZPIECZEŃSTWO W NOWYM WYMIARZE

Na początku XXI wieku ludzkość znalazła się po raz kolejny w punkcie zwrotnym. Następują gruntowne zmiany systemowe obejmujące wszystkie sfery życia jednostek, społeczeństw i państw. Zmienia się postrzeganie i rozumienie szeroko pojętego bezpieczeństwa.

Bezpieczeństwo naszych czasów odnosi się do całej działalności człowieka, łączy się z odpowiedzialnością i obowiązkami. Ma wpływ na wielostronny rozwój kraju, regionu, kontynentu, a co za tym idzie także i świata. W dobie przeobrażającego się otoczenia obywatel oczekuje od państwa możliwości bytowania w poczuciu bezpieczeństwa. Tylko taki model funkcjonowania może sprostać wymogom stawianym przez społeczeństwo, skutecznie zarazem wpływając na jego pozytywny stan świadomości.

Pojęcie świadomości społecznej do języka socjologicznego dyskursu naukowego wprowadził Émile Durkheima. Oznaczało ono zbiór wyobrażeń, symboli, pojęć, opinii, poglądów i przesądów, wspólnych dla grup społecznych, społeczności, wspólnot czy całych społeczeństw. W zakres tego pojęcia wlicza się także takie wytwory działalności człowieka jak: ideologia, religia, prawo, nauka, czy kultura i sztuka.

2. WYZWANIA I OCZEKIWANIA

Ostatnimi czasy obserwujemy wzrost zainteresowania problematyką bezpieczeństwa Polski, a w tym uwarunkowaniami i koncepcjami niezagrażonego bytu. Owe zainteresowanie przejawia się w skali mikro (bezpieczeństwo wewnętrzne) obywatel, pracownik, uczeń itd., ale i makro (bezpieczeństwo zewnętrzne) naród, państwo, grupa. Istotnymi czynnikami tego stanu ciekawości jest nasze członkostwo w UE i NATO, a zwłaszcza udział w misjach i koalicji antyterrorystycznej.

Aby osiągnąć zamierzony, pozytywny stan ogólnego bezpieczeństwa, priorytetem działania elit powinna być zakrojona na szeroką skalę informacja, edukacja świadomościowo-systemowa.

We współczesnym świecie stale rośnie znaczenie edukacji jako szansy ludzkości w dążeniu do zapewnienia pokoju, wolności i sprawiedliwości

społecznej¹.

W Polsce teoria i praktyka edukacji podlega permanentnym zmianom mającym na celu jej dostosowanie do ciągle wzrastającej liczby wyzwań cywilizacyjnych i zagrożeń bezpieczeństwa. Wychowanie i kształcenie młodego pokolenia tym różni się od innych oddziaływań, że jest podejmowane świadomie i celowo, że odwołuje się do określonych wartości, idei oraz doktryn, co w efekcie ma doprowadzić do istotnych zmian w osobowości jednostki ludzkiej².

Problematyka wychowania obronnego (uświadamiania) jest ściśle powiązana z szeroko rozumianą edukacją społeczno-humanistyczną. Jest częścią składową systemu edukacji narodowej, chociaż wiele oddziaływań wychowawczych służących kształtowaniu postaw obronnych podejmowanych jest poza systemem oświaty.

Odpowiednio realizowane kształcenie obronne obejmujące swym zasięgiem zarówno refleksję wychowawczą, jak i problematykę ochrony cywilnej, zagrożeń ekologicznych, ratownictwa i pomocy sanitarnej może w istotny sposób przyczynić się do optymalnego rozwoju jednostki ludzkiej, a w efekcie do wzbogacenia procesu wychowania człowieka rozumiejącego świat³.

Edukacja dla bezpieczeństwa definiowana jest jako ogół procesów oświatowo-wychowawczych, realizowanych głównie przez rodzinę, szkołę, wojsko, policję, kościół, środki masowego przekazu, organizacje młodzieżowe i stowarzyszenia, zakłady pracy oraz specjalnie powołane instytucje ukierunkowane na kształtowanie systemu wartości, upowszechnianie wiadomości i kształtowanie umiejętności ważnych dla zapewniania bezpieczeństwa narodowego⁴.

W powyższym kontekście edukacja obronna społeczeństwa i edukacja dla bezpieczeństwa mają pokrywające się zakresy znaczeniowe, ale nie są to zakresy identyczne.

Współczesna edukacja obronna społeczeństwa ma za zadanie przygotowanie do przeciwstawiania się licznym zagrożeniom, które są niezmiernie trudne do przewidzenia, natomiast w edukacji dla bezpieczeństwa zadanie to polega na radzeniu sobie z wyzwaniem, które mogą być zagrożeniami.

1 Jakubczak, Flis, 2006, s.248.

2 Tamże, s. 428.

3 R. Stępień, 1999a, s. 47.

4 R. Stępień, 1999b, s. 107.

Świat, w którym żyjemy, nieustannie się zmienia. Staje się coraz bardziej globalną wioską, skupiskiem sąsiadów i bliskich, a nie obcych i wrogów.

Miniony wiek można nazwać wiekiem pedagogiki, bowiem nigdy wcześniej nie zgłoszono takiej liczby propozycji wychowawczych. Pojawiły się m.in. postulaty i propozycje dotyczące wychowania dla przyszłości, wychowania dla pokoju związane z koncepcją pedagogiki odpowiedzialności, która zrodziła się z poszukiwania systemu wychowania wprowadzającego młodego człowieka w świat dorosłych⁵⁶.

Jesteśmy świadomi, że na całym świecie wskutek stałego rozwoju cywilizacyjnego oraz postępującego uprzemysłowienia i urbanizacji gwałtownie wzrasta liczba czynników powodujących bezpośrednie zagrożenie życia i zdrowia ludzkiego, a także stanowiących niebezpieczeństwo dla środowiska ekologicznego i kulturalnego człowieka.

Naprzeciw tym wyzwaniom i oczekiwaniom wyszła zapoczątkowana przed laty reforma systemu oświatowego. W trakcie prac nad reformowaniem systemu edukacji dostrzeżono, że jednym z podstawowych warunków istnienia i rozwoju każdego społeczeństwa jest zapewnienie mu bezpieczeństwa, a najbardziej powszechnym i efektywnym sposobem przygotowania na wypadek wystąpienia różnorodnych zagrożeń jest kształcenie dzieci i młodzieży w szkołach. Szkoła powinna stać się miejscem bezpiecznym i uczyć, jak radzić sobie w sytuacjach ekstremalnych między innymi takich, jak: pożar, wypadek drogowy, powódź, awaria cysterny z niebezpiecznymi substancjami, zatrucie różnego rodzaju środkami toksycznymi, ale i również drobnymi zdarzeniami mającymi miejsce w domu i szkole, uwzględniając różny stopień samodzielności i zakres doświadczeń życiowych uczniów. Młody człowiek powinien wejść w dorosłe życie przygotowany nie tylko do wypełniania obowiązków zawodowych, ale do zapewnienia bezpieczeństwa sobie i innym, pod warunkiem realizacji odpowiednio dobranych treści programowych przez dobrze przygotowanych nauczycieli.

Humanizacja szkoły, czyli dążenie do wszechstronnego rozwoju ucznia, stanowi fundament całej działalności edukacyjnej, a wychowanie ucznia jest integralną częścią pracy każdego nauczyciela, który wywierając wpływ, tym samym wychowuje (wpływa na zachowanie, sposób myślenia i obyczaje). W świadomym i metodycznym wychowaniu szkolnym chodzi o to, aby ten wpływ był pozytywny, aby był podporządkowany wszechstronnemu rozwojowi ucznia jako człowieka.

⁵⁶ Kaliński, 2004, s. 7.

Wychowanie przez wielu jest uważane za sztukę i podobnie jak dzieło sztuki najlepiej udaje się w warunkach spontaniczności, w trakcie spotkania osób. Dzieje się tak, jeżeli nauczyciel żyje wartościami, które w codziennym kontakcie są odsłaniane przed uczniami. W takich okolicznościach nawet trudne wartości stają się dla uczniów zrozumiałe i pożądane. Wychowania szkolnego nie można jednak budować wyłącznie na spontaniczności. Nowoczesne metody i techniki mogą bardzo istotnie wpłynąć na wspieranie wychowawczej pracy indywidualnej i zespołowej. Wychowanie szkolne zaistnieje w takiej postaci, w jakiej będzie realizowane przez konkretnych nauczycieli.

Nauczyciel, opracowując zasady kształcenia proobronnego młodzieży szkolnej, powinien umieć odpowiedzieć na pytanie: Jakie warunki muszą być spełnione, aby w sposób świadomy wychowywać młodzież szkolną? Wartością czyniącą życie godnym i zasługującym na uznanie jest człowieczeństwo, odzwierciedlające aktywność człowieka w czynieniu dobra⁶⁷. Z zagadnieniem tym wiąże się poczucie odpowiedzialności nauczycieli za stworzenie warunków dla pełnego rozwoju ucznia.

W reformowanym systemie nauczyciel uzyskał realny wpływ na tworzenie programu nauczanego przedmiotu oraz programu wychowawczego szkoły, a także systemu oceniania uczniów. Uruchomiona została nowa droga konstruowania i zatwierdzenia programów nauczania, umożliwiająca dopasowanie treści szczegółowych do szybko zmieniającej się otaczającej nas rzeczywistości oglądanej przez pryzmat różnych dziedzin wiedzy.

Konieczna stała się rewizja treści nauczania i dokonanie przesunięć w doborze wiedzy z obszarów mniej istotnych i zbyt uszczegółowionych, powodujących przeciążenie uczniów nauką, na obszary ważne. Takim obszarem stała się edukacja obronna, tradycyjnie postrzegana, głównie przez dorosłych, jako zapewnienie możliwości przeciwstawienia się zagrożeniom zewnętrznym.

Natomiast współcześnie chodzi o kształcenie zdolności radzenia sobie także z wieloma innymi zagrożeniami mającymi wpływ na poziom bezpieczeństwa zarówno społeczeństwa jak i jednostek ludzkich, dlatego coraz częściej pojęcie edukacji ma zastosowanie dla bezpieczeństwa, traktującej komplementarnie przysposobienie z wychowaniem obronnym, patriotycznym i obywatelskim, tym bardziej, że to ważne zadanie trudno zakwalifikować w całości do wyodrębnionych zajęć edukacyjnych na każdym etapie kształcenia, bowiem obszar bezpieczeństwa zaliczyć należy do

6 J. Gajda, 2000, s. 130.

obszaru wychowania nieustającego.

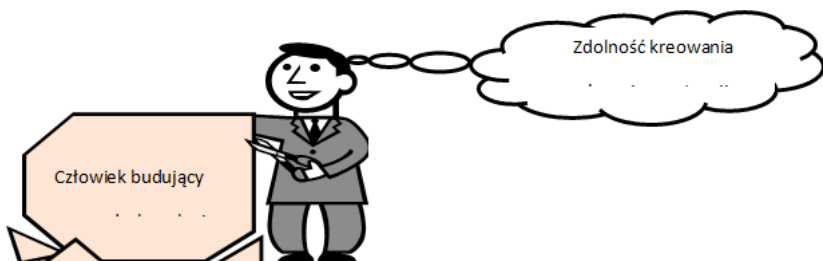
Kanon nauczania, pełniący rolę wiedzy bazowej dla ucznia z zakresu wychowania i edukacji dla bezpieczeństwa został zawarty w podstawie programowej dla wszystkich typów szkół. Podstawa programowa nakazuje uwzględniać te treści w programach nauczania i wychowania na każdym etapie kształcenia.

Analiza strukturalna i tematyczna tej edukacji wskazuje, że jest ona zorientowana przede wszystkim na kształtowanie umiejętności uczniów w zakresie ratownictwa i obrony cywilnej. Edukacja ta ma zapewnić opanowanie przez młodzież niezbędnych wiadomości i umiejętności w zakresie ratowania zdrowia i życia ludzkiego. Są to ważne zagadnienia, ale nie wolno nam zapominać, iż rejestr mogących wystąpić zagrożeń jest dużo większy.

Doceniając wagę tych wiodących zagadnień należy, jednak uzmysłowić ogółowi, że od edukacji obronnej w szkole oczekuje się również, aby sprzyjała kształtowaniu względnie trwałego poczucia współodpowiedzialności młodzieży za bezpieczeństwo Ojczyzny.

Aby osiągnąć ten cel, niezbędne wydaje się poszerzenie oferty organizacyjnej edukacji obronnej młodzieży szkolnej m.in. o różne formy przysposobienia obronnego. Nie chodzi tu o militaryzację szkoły, ale o stworzenie warunków do dobrowolnego wzbogacania wiedzy i umiejętności uczniów w zakresie innych zagrożeń naszych czasów, mogących wystąpić w szkole, domu w miejscu użyteczności publicznej, umiejętności kreowania zachowań użytecznych: jak użyć podręcznego sprzętu gaśniczego, jak zablokować drzwi ławką szkolną, jak wezwać pomoc itp.

Rysunek 1.

Źródło: Opracowanie własne RMKW

Rozwiązania systemowe, jakie wprowadziła reforma oświaty w 1998 roku, nie tylko umożliwiają, ale wręcz obligują do postawienia sprawy w ten sposób. Dyrektor tworząc szkolny zestaw programów nauczania i program wychowawczy szkoły, musi zaplanować zadania z dziedziny edukacji dla bezpieczeństwa stosownie do założeń programowych określonych przez MEN oraz do potrzeb i możliwości ucznia, oraz odpowiednio do danego środowiska, w jakim dziecko się wychowuje i rozwija, uwzględniając głównie lokalne zagrożenia dla bezpieczeństwa⁷⁸. Konkretnie treści nauczania i wychowawcze mogą być przypisywane do poszczególnych zajęć edukacyjnych, prowadzonych przez różnych nauczycieli na danym etapie kształcenia, mogą być również wyodrębniane do przeprowadzenia przez jednego nauczyciela. Sposób i formy realizacji programu mogą być różne. Istotne jest, aby na danym etapie tworzyły spójną, przemyślaną całość⁸⁹. (Powyższe to założenia, zresztą w mojej ocenie bardzo dobre, ale dzisiaj już możemy powiedzieć, że gorzej z realizacją wytyczonych celów).

Program wychowawczy szkoły powinien opisywać w sposób całościowy wszystkie treści i działania szkoły o charakterze wychowawczym i powinien być realizowany przez wszystkich nauczycieli. Spójność szkolnych programów wychowawczych pozwala na programowanie zadań stosownie do potrzeb i możliwości ucznia oraz konkretnego środowiska, w jakim dziecko wychowuje się i rozwija. W budowie szkolnych programów wychowawczych niezmiernie istotny jest udział i odpowiedzialność rodziców oraz wsparcie środowiska, szczególnie władz samorządowych, kościoła, policji, straży pożarnej i innych organizacji i stowarzyszeń mających na uwadze dobro i bezpieczeństwo dzieci i młodzieży. Szkolne programy w sposób szczególny winny uwzględniać lokalne warunki i zagrożenia, które są najbardziej realne w danym środowisku. Tak rozumiany całościowy kształt procesów, działań, form i metod, środków i oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych na dzieci i młodzież w celu osiągnięcia względnie trwałych zmian w ich wiedzy, umiejętnościach oraz systemie wartości będziemy nazywać edukacją dla bezpieczeństwa stanowiącą swoisty system.

Głównym zadaniem tego systemu jest nauka zachowań bezpiecznych, nauka umiejętności niesienia pomocy. Całość skonstruowana jest w sposób powracający. To znaczy, że w wyższych etapach edukacyjnych jest ona rozszerzana, tzn. zakres tematyki staje się bogatszy i bardziej uszczegółowiony⁹¹⁰.

7 Wiśniewski, 2006, s.192; Dziurzyński, 2010, s. 11.

8 Kaliński, 2001, s.90.

9 R. Stępień, 1999a, s.107.

Wychowanie dla bezpieczeństwa jest koncepcją nabierającą stopniowo kształt coraz bardziej uporządkowanej teorii. Wychowanie to jest traktowane jako cel i sposób przystosowania do istniejących warunków życia, stwarza ono szansę na zbliżenie się do młodych ludzi szukających odpowiedzi „jak żyć” i kształtować swoje życie tak, aby było ono w miarę bezpieczne, rozwijające i doskonalące. Myślę, że treści te są taką szansą.

Przecież przemianom ustrojowym w sferze politycznej, gospodarczej, militarnej i medialnej towarzyszą przemiany kulturowe, a w ich obrębie – przemiany edukacyjne. Mam tu na myśli takie kategorie, jak: nauczanie, kształcenie i wychowanie¹⁰¹¹. Obserwowany w ostatnich latach wzrost częstotliwości, rozmiarów i skutków klęsk żywiołowych wywołuje pilną potrzebę opracowania zasad ostrzegania, komunikowania i informacji o działaniach w czasie stanów nadzwyczajnych. Do najbardziej dostępnych praktycznych sposobów zapobiegania skutkom katastrof i ich redukcji należy efektywne, wczesne ostrzeganie ludności. Ludności przygotowanej, wykształconej, wychowanej dla bezpieczeństwa (spełniającej trzy wcześniej wspomniane kategorie)¹¹¹².

Wieloletnie doświadczenia wykazały, iż najbardziej racjonalnym, efektywnym i najtańszym sposobem powszechnego przygotowania obywateli do obrony państwa jest edukacja obywatelska całej populacji młodzieży, będąca integralną częścią procesu dydaktyczno-wychowawczego szkoły. Edukacja obywatelska czy też edukacja dla bezpieczeństwa to bez wątpienia obszary wychowania nieustającego. Wiedzy z tych obszarów nigdy nie będzie za dużo. Dlatego dobrze by było, aby podmiot, jak i przedmiot edukacji obywatelskiej był rozpatrywany w ścisłym powiązaniu z całokształtem stosunków społecznych, gospodarczych i politycznych panujących w naszym państwie oraz na wszystkich możliwych płaszczyznach jego funkcjonowania.

Wyodrębniona jako przedmiot edukacja dla bezpieczeństwa stanowi namiastkę tych dążeń, ale nie wolno tej dziedziny zamykać w ramach jednego przedmiotu, spychanie na margines kształcenia tych umiejętności wynika głównie z dwóch powodów: prowadzenie zajęć przez niewykwalifikowaną kadre, traktującą często te zagadnienia jako dodatek do pensum. Uczniowie nierzadko traktują te zajęcia jakby były tylko bonusem do podniesienia „średniej” z przedmiotów.

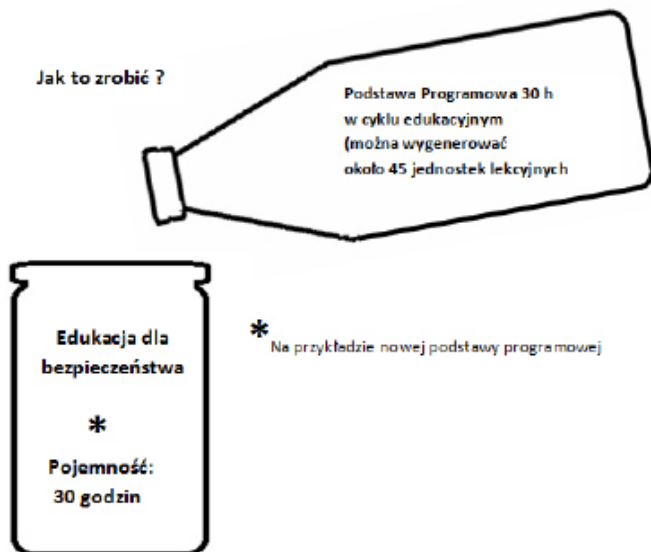
Drugi problem to sama Podstawa Programowa, która nakazuje nauczycielom treści przedmiotu zawrzeć się w 30 godzinach (gimnazjum).

10 Sztompka, 2000, s.56-60.

11 www.bbn.gov.pl/pl/bbn.pl [data dostępu: 11.10.2011].

Spektrum problemowe jest dużo większe, z treści zawartych we wspomnianej podstawie można spokojnie wyodrębnić mniej więcej 45 tematów. Jak to rzetelnie zrealizować? To tak, jakbyśmy mieli przelać ciecz z większego naczynia do mniejszego i musi się nam ona tam zmieścić.

Rysunek 2.

Źródło: Opracowanie własne RMKW

W obowiązującym systemie edukacji obronnej najpierw trzeba przygotować kadre, która właściwie poprowadziłaby te lekcje, która będzie liderem w działaniach bezpiecznych, a następnie zadbać o nowoczesne wyposażenie pracowni przysposobienia obronnego.

Walczyć o właściwą mentalność, pogładowość w szkole, co za chwilę będzie pożądaną mentalnością społeczną, aby problemy obronności nie były odbierane na zasadzie sensacji i tendencyjnie.

Edukacja ma na celu przede wszystkim zmienianie młodych ludzi, kształtowanie ich zachowań społecznych oraz rozwijanie postaw patriotycznych i obywatelsko-państwowych.

Przemianom zachodzącym w naszym kraju towarzyszą przemiany kulturowe, a w ich obrębie – przemiany edukacyjne. Reforma kulturowa

implikuje konieczność wspomnianych wcześniej zmian mentalności, postaw, wartości i motywów całego społeczeństwa. W tej sytuacji przed edukacją stają nowe wyzwania i zadania.

3. SPOŁECZNA ROLA WSPÓŁCZESNEGO EDUKATORA-KONKLUZJA

Pojawiają się nowe paradygmaty, trendy, intencje, tendencje, impulsy i dylematy skupione wokół ważnych problemów dotyczących kształcenia i wychowania człowieka. Istnieje powszechna zgoda, że edukacja współczesna musi być nastawiona na przyszłość, innowacyjność, aktywność, ustawiczność i progresywność. Akceptowany jest również pogląd, że edukacja powinna być zorientowana humanistycznie i osadzona na gruncie antropologiczno-aksjologicznym. Przyjmuje się, że nadrzędnym celem edukacji jest przygotowanie człowieka do dynamicznych zmian, jakie zachodzą we współczesnym świecie. Edukacja powinna zapewnić człowiekowi swobodę poruszania się na konkurencyjnym rynku pracy oraz zdobycie takich kompetencji, które umożliwią mu aktywność zawodową i godziwe życie.

Strategiczną i kierowniczą rolę w edukacji spełnia nauczyciel. To od nauczycieli w głównej mierze zależy powodzenie reform edukacyjnych. Według społecznych oczekiwań nauczyciel powinien być nie tylko dobrym dydaktykiem i wychowawcą, ale także człowiekiem.

Przemiany edukacyjne otwierają nowe perspektywy w zawodzie nauczyciela. Rozszerza się horyzont ról, funkcji, zadań.

Tak więc priorytetem winno być umiejętne korzystanie z tych perspektyw, przywilejów. A wtedy nam wszystkim będzie się żyło lepiej i bezpieczniej.

REFERENCES

1. R. Jakubczak, J. Flis, (2006) *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI w. Wyzwania i strategię*, Warszawa.
2. R. Stępień, (1999a), *Kształcenie obronne w systemie wychowania młodzieży, Edukacja obronna młodzieży na przełomie wieków*, Kraków
3. R. Stępień, (1999b), *Edukacja dla bezpieczeństwa w świetle przemian we współczesnym świecie*, Warszawa
4. M. Kaliński, (2004), *Klasy wojskowe 1998 – 2003*, Warszawa 2004.
5. J. Gajda, (2000), *Człowieczeństwo sensem życia i odpowiedzialnym*

- zadaniem edukacji, [w:] *Edukacja zorientowana na XXI wiek*, Lublin 2000.
6. R. Wiśniewski, (2006), *Wychowanie obronne. Zarys kształcenia obronnego młodzieży*, Warszawa.
 7. Dziurzyński K., (2010) *Mieszkańcy małych miast polskich w obliczu niepokojów i zagrożeń wywołanych przestępczością*, [w:] M. Trombski, B. Kosowski (red.), *Współczesny wymiar bezpieczeństwa w aspekcie zmienności zagrożeń*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Zarządzania Ochroną Pracy, Katowice.
 8. M. Kaliński, (2001), *Edukacja obronna młodzieży szkolnej u progu XXI wieku, Vademecum dydaktyczno- wychowawcze*, Warszawa.
 9. P. Sztompka, (2000), *Trauma wielkiej zmiany*, Warszawa 2000.
 10. www.bbn.gov.pl/pl/bbn.pl